

به دست آوردن اسرار پیروزی‌ها و شکست‌های آن، می‌تواند از نتایجی که از این راه کسب می‌کند در حرکت اجتماعی خود به منظور رسیدن به موقعیت‌های تاریخی بهره‌گیرد. زیرا گذشته، چراغ راه آینده و شکست‌ها و موفقیت‌های گذشتگان، مایه عبرت آیندگان است.

۲. اندیشه در فراز و نشیب‌های تاریخ، می‌تواند انسان را در طریق خودسازی و تکامل روحی کمک کند و به قول مورخ مصری، «اگر تاریخ جز تذکار همین نکته که دنیا بقایی ندارد و در آن هیچ چیز چنان‌که هست نمی‌ماند، فایده دیگری نمی‌داشت، همین فایده برای آن بسنده بود.»

۳. بررسی تاریخ بشری از نظرگاه قرآن، قوانین حاکم بر تاریخ را به دست می‌دهد و ما را که میراث‌دار تجربه‌های ارزشمندی از تاریخ بشری هستیم، با رمز اصلی پیدایش و مرگ تمدن‌ها آشنا می‌سازد و در نتیجه «از آنچه شده است»، «به سوی آنچه باید شد» ره می‌گشاید.

۴. یکی دیگر از هنرنامه‌های بزرگ تاریخ، این است که

تلك من انباء الغيب نوحيها اليك ما كنت تعلمها انت ولا قومك من قبل هذا

(هود/۴۰)

الف) فواید تاریخ در زندگی بشر

یادآوری گذشته‌ها و صحبت از وقایعی که اتفاق افتاده‌اند، با طبیعت آدمی آمیخته و می‌توان گفت که قدمت این امر، به قدمت زندگی انسان در روی زمین است. از بررسی اخبار و اسنادی که درباره پیشینه تاریخ نگاری وجود دارند، به دست می‌آید که نخستین گام در این باره، از وقتی برداشته شد که اقوام پیشین، بعضی از وقایع تاریخ را که بیش‌تر به زندگی پادشاهان مربوط می‌شد، روی لوح‌های سنگی و گلی ثبت کردند.^۱ بحث در این زمینه از محدوده تحقیق ما خارج است، لذا به ذکر نکات مهمی درباره فواید تاریخ در زندگی بشری بسنده می‌کنیم:

۱. انسان از راه بررسی و تحقیق در تاریخ گذشته خویش و

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

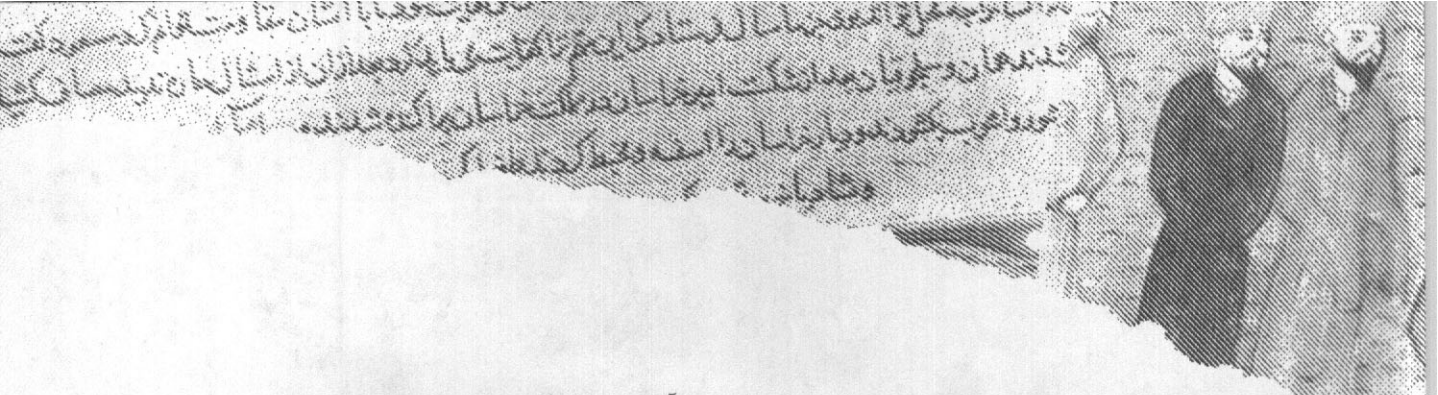
قرآن کریم

و تاربخ کوهپایه

فلسفه قصص

سید محسن موسوی*

سال پانزدهم، شماره ۵۱

قصص قرآن کریم بیفکنیم :

۱. عبرت دادن (لقد كان في قصص عبيرة لاولي الباب)

یکی از مهم ترین هدف های خداوند در بیان قصه و تاریخ گذشتگان، عبرت گرفتن از تاریخ گذشتگان است؛ تاریخی که پیراسته از هرگونه غلو و خطایی باشد. معنای لغوی این واژه عبور و گذشتن است. از همین روی به اشک نیز (عبره) گفته می شود؛ زیرا از چشم می گذرد و به روی گونه می افتد. راغب گوید: «الاعتبار والعبرة بالحاله التي يوصل بها من معرفه المشاهد الي ما ليس بمشاهد.»^۴

دکتر فیلیپ حتی، در این زمینه گوید: «هدف قرآن از ذکر قصص و تاریخ پیامبران و توسل به سیستم عبرت، اخلاق و آموزش آن به پیروان خود است.»^۵

۲. تثبیت قلب پیامبر (صلى الله عليه وآله)

خداوند با نزول آیاتی که مشتمل بر تاریخ و حوادث گذشتگان به خصوص تاریخ انبیا و قصص رسولان است، پیامبر را دلداری و تسلی می داد. «لقد كذبت رسل من قبلك فصبروا علي ما كذبوا و اودوا حتي اتاهم نصرنا و لا مبدل لكلمات الله و لقد جاءك من نباء المرسلين» (انبیاء/ ۳۴)

با بیان این موضوع، خداوند نشان می دهد که در نهایت کار، پیامبرانش را پیروز و دروغگویان را نابود می سازد تا محمد(ص) را ثابت قدم تر کند.

«وكان من اغراض القصه بيان ان الله ينصر انبياءه في النهايه و يهلك المنكرين و ذلك تثبتاً لمحمد...»^۶

مسائل فکری و

عقلانی را در لباس محسوس نشان

می دهد؛ همان آب حیاتی است که می تواند به انسان

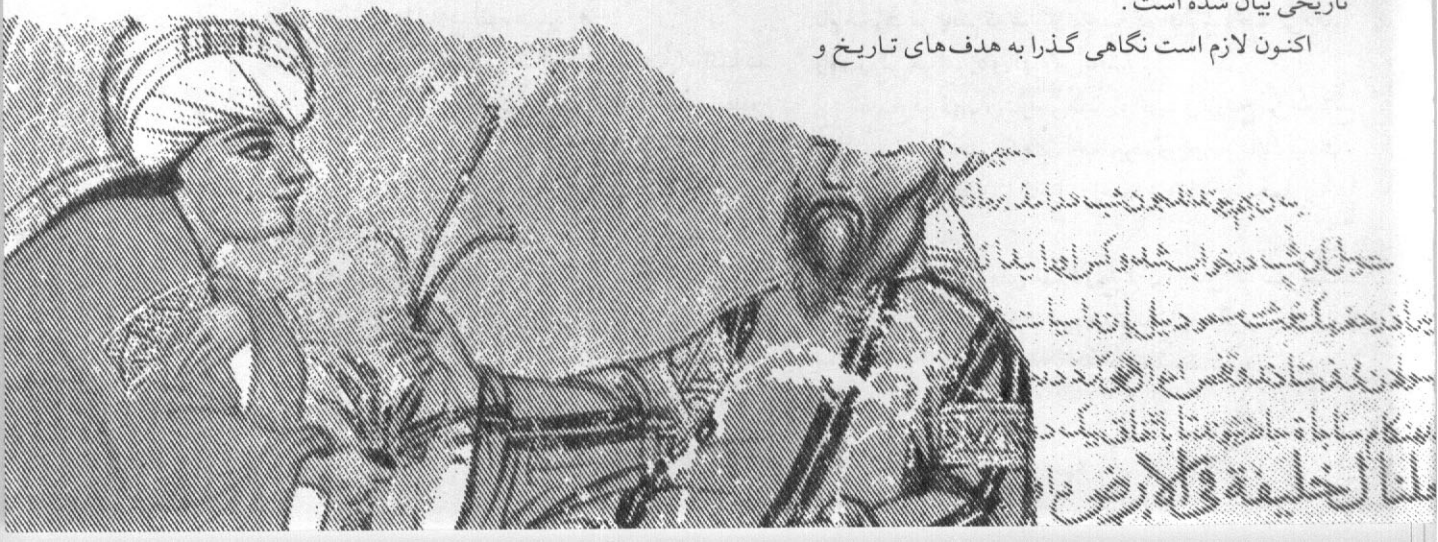
عمر طولانی دهد.

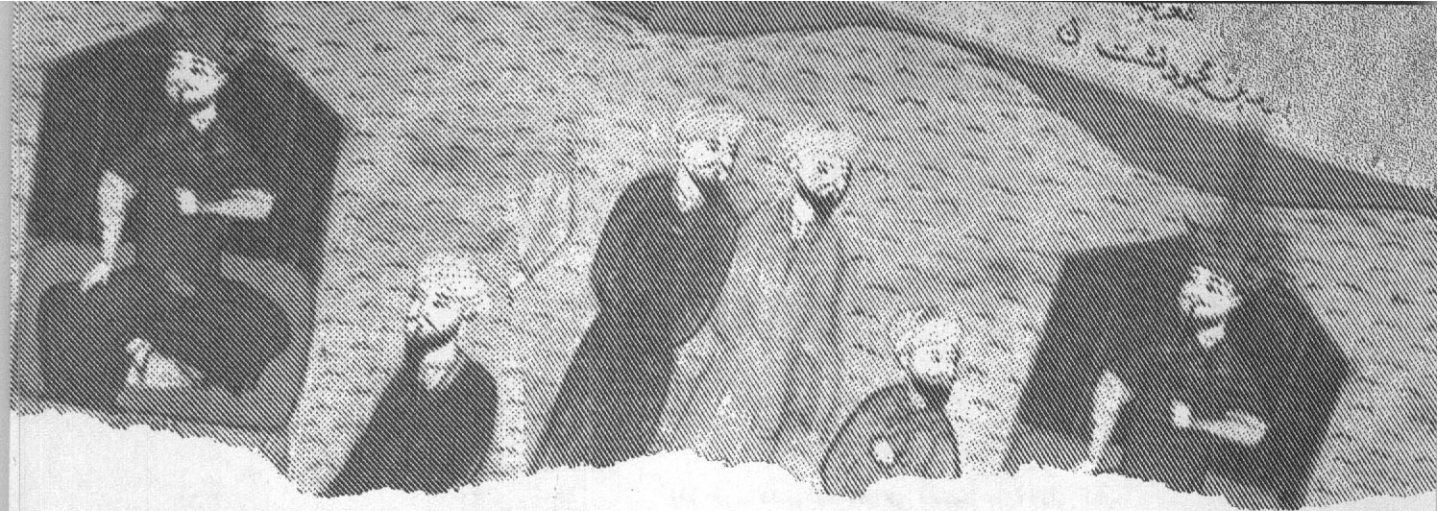
۵. تاریخ منبع مهمی برای کشف قوانین حاکم بر جامعه بشری است. لذا تمام علما، اقوام، ملل و فرقه های اسلامی به تاریخ نیازمندند: مورخ، برای احاطه بر حوادث و احوال اقوام پیشین و ثبت آن ها به تاریخ نیاز دارد. اخلاقی، برای شناخت ملکات پسندیده و اخلاق و ملکات زشت سیاسی، به کاوش تاریخ می پردازد تا به راز تقدم و تعالی ملل گذشته و یا انحطاط آن ها پی ببرد. مفسر هم از تاریخ بی نیاز نیست. او در مورد هر یک از آیات کریمه که مشعر بر وقایع گذشتگان است و به اقتضای پاره ای از احکام یا اشتمال آن ها به پند و موعظه بیان شده اند، و همچنین، درباره آیات دیگری که در شؤون خاصه نازل شده اند، به تاریخ مراجعه و بررسی خود را کامل می کند. ۲ علی (ع) می فرماید: «... و حذرو اما نزل بالامم قبلکم من المثالات بسوء الافعال و ذمیم الاعمال فتذکر فی الخیر و الشر احوالهم واحذرو ان تکونوا امثالهم...»^۳

ب) مقاصد و هدف های تاریخ و قصص قرآن کریم

بدون شک تاریخ ها و داستان های قرآنی بر پایه حکمت و مصلحت خاصی است. قصص قرآن در عین اختصار و ایجاز، به نکات تاریخی به طور دقیق اشاره می کنند و ضمن آن ها نتایج مفید اعتقادی و اخلاقی را ارائه می دهند. قسمت مهمی از مباحث تربیتی و مواعظ و اندرزهای قرآن و بشارت ها و اندازها و امیدهای قرآن، در قالب مسائل تاریخی بیان شده است.

اکنون لازم است نگاهی گذرا به هدف های تاریخ و

۲. تقویت روحی مسلمانان

پروردگار در دلجویی از مؤمنان که تنها به جرم ایمان شاهد شکنجه‌ها و آوارگی‌ها و مانند این‌ها بودند، از داستان‌های امت‌های پیشین حکایت می‌کند تا مؤمنان بدانند، آن ملت‌ها نیز طعم انواع شکنجه‌ها و آوارگی‌ها را چشیدند، اما در ایمان و عقیده‌شان پایدار ماندند. سپس از پایان کار پرهیزکاران به مؤمنان خبر می‌دهد که چگونه خداوند آنان را در این جهان پیروز کرد. به همین دلیل، به طور مکرر از داستان موسی و فرعون سخن می‌گوید که بدترین انواع شکنجه‌ها را برای اذیت موسی اعمال می‌کردند و فرزندان خردسال را سر می‌بریدند و... اما خداوند بر آنان منت نهاد و از چنگال فرعونیان رهایشان ساخت.^۷

قرآن هیچ حادثه تاریخی را بی‌جهت و یا از روی اعمال قدرت و لزوم تسلیم در برابر خداوند توجیه نمی‌کند، بلکه برعکس عقل بشر را هشدار می‌دهد که در این باره سنن و قوانینی حاکم هستند و برای این‌که انسان بتواند بر سرنوشت خود حاکم شود، لازم است این سنن و قوانین را بشناسد.

این مطلب مهم، زمینه‌ای برای آگاهی و هشیاری اندیشه بشر نسبت به فهم و درک نقش عملی تاریخ در زندگی انسان فراهم ساخت، تا جایی که هشت قرن بعد از نزول قرآن، کوشش‌هایی به این منظور به دست خود مسلمانان آغاز شد.^۸

۴. بلاغ

خداوند گاهی اوقات قصص خود را «بلاغ» نام می‌نهد، «هذا بلاغ للناس ان في هذا لبلاغاً لقوم عابدين»^۹

غرض قرآن در این راستا (بیان تاریخ و قصص)، اثبات یگانگی خدا و نشان دادن وحدت پیامبران و راه دعوت واحد و فرجام واحد و نیز، عکس‌العمل واحد تکذیب‌کنندگان ادیان است. هدف از داستان‌گویی در قرآن، ارائه هدف‌های عالی دینی است. آنچه اهمیت دارد، درس عبرت است از یک داستان یا از بخش‌هایی از آن.^۹ در این جا مجال بحث گسترده در این باب نداریم، برای بحث و بررسی گسترده در این زمینه، می‌توان به

کتاب سودمند «الفن القصصی فی القرآن الکریم» مراجعه کرد.^{۱۰} اما در پایان کلام در این مبحث، لازم می‌دانم چند مورد از ویژگی‌های مهم تاریخ قرآنی را نسبت به سایر تاریخ‌ها و قصص گذشتگان یادآور شوم:

انتظار این‌که همه رویدادها و حوادث تاریخی به طور مشروح در قرآن ذکر شده باشد، توقع بی‌جایی است، چرا که قرآن یک کتاب تاریخی نیست، بلکه کتابی است که از هر چیز در طریق وصول به هدف‌های تربیتی خود استفاده می‌کند. طبیعی است که تاریخ نیز به عنوان یک وسیله خوب مورد توجه قرآن قرار گرفته باشد و از آن به عنوان ابزاری برای رسیدن به آن هدف‌ها بهره‌گیرد. قرآن کریم ابزارهایی را در تحقیق و تفحص تاریخ مطرح می‌سازد که راه هرگونه افسانه و تخیل را بر آدمی می‌بندد؛ ابزارهایی چون عقل، علم، تفکر و خرد.

مثلاً در مورد به‌کارگیری تعقل، قرآن پس از ذکر تاریخ قوم لوط و در آغاز تاریخ قوم «مدین» چنین می‌گوید: «ولقد ترکنا منها آیه بینة لقوم یعقلون» (عنکبوت/۳۵) و گاه پس از ذکر وقایع تاریخ چنین می‌گوید: «ان في ذلك لایة لقوم یعلمون» (نمل/۵۲).

ویژگی دیگر، «اصالت اسوه‌ها» است و این یکی از روش‌های دیگر قرآن در تبیین و تدوین تاریخ است. روش قرآن در تأیید چهره‌ها و یا تکذیب آن‌ها، عبرت‌آموز و هدایت‌بخش است. ویژگی دیگر تاریخ و قصص قرآن این است که، تاریخ قرآن مرده، خاموش و ساکت نیست. مثلاً در تاریخ قرآن، اصلی به نام هجرت می‌یابیم که غور و تفحص در آن، شناخت می‌دهد، راه و روش می‌آموزد و الهام می‌بخشد.

تاریخ در قرآن، سراسر مبارزه است و تاریخ بی‌موضع نیست، راکد و خنثی نیست، خیال‌پردازی خیال‌پردازان نیست، تاریخی است همه‌رزم، کارزار، احتجاج و بالاخره تحمل رنج‌ها در راه حق.

از جمله ویژگی‌های مهم تاریخ قرآن، اصل عدالت است. وجود عدالت در تاریخ قرآن خود می‌تواند نمود دیگری از امتیازات

**بررسی تاریخ بشری از نظرگاه قرآن،
قوانین حاکم بر تاریخ را به دست می‌دهد
و ما را که میراث‌دار تجربه‌های
ارزشمندی از تاریخ بشری هستیم، با رمز اصلی پیدایش
و مرگ تمدن‌ها آشنا می‌سازد و در نتیجه
داز آنچه شده است، به سوی آنچه باید شد، راه می‌گشاید**

الاسلامی . عقیف عبدالفتاح طبار . دارالعلم للملایین . بیروت . چاپ ۲۷ .
۱۹۸۸ . ص ۴۶ .

۶ . التصوير الفنی فی القرآن . سید قطب . دارالشروق . (تاریخ و نوبت چاپ
ندارد) . ص ۱۲۲ .

۷ . قصه در قرآن . ص ۷۶ .

۸ . السنن التاریخیه فی القرآن سید محمد باقر صدر . دار التعاریف للمطبوعات .
۱۴۰۹ . ص ۵۲ .

۹ . التصوير الفنی فی القرآن . ص ۱۱۷ و نیز بنگرید به : القصه القرآنیه . دکتر
وهبه ذهلی . دارالخیر . بیروت . چاپ اول . ۱۴۱۳ . صفحات ۱۵ - ۲۳ .

۱۰ . الفن القصصی فی القرآن الکریم . دکتر محمد احمد خلف الله . مکتبه
الانجوا المصر به . چاپ چهارم . ۱۹۷۲ . ص ۲۰۳ - ۲۲۵ . و نیز بنگرید به :
مع قصص السابقین . دکتر عبدالفتاح خالدی و فی القرآن دارالحکم .
دمشق . چاپ اول . ۱۴۰۹ . ص ۱۷ .

۱۱ . بنگرید به : تاریخ در قرآن . دکتر عزت الله رادمنش . انتشارات آستان
قدس . چاپ اول . سال ۱۳۶۸ . ص ۲۶ ، ۷۷ ، ۹۷ ، ۱۰۱ ، ۱۰۵ . و نیز

پژوهشی در شیوه‌های اعجاز قرآن . حسن عرفان . دارالقرآن الکریم . چاپ اول .
۱۳۶۹ . ص ۱۰۶ .

تاریخی آن باشد . همه در تاریخ یکسانند ؛ هرکس با هر رنگ یا
هر جنس که باشد ، تحقق آرمان‌ها و هدف‌ها در گروه اعمال زنان
و مردان است ، هرجاسخن از آدم است ، نام زوجه‌اش نیز مذکور
است .^{۱۱}
بدین سان همان طوری که به طور فشرده عرض شد ، روش و
شیوه هدف‌های تاریخ و قصص قرآن استثنایی و اختصاصی
است .

زیرنویس

* دبیر ، استان یزد .

۱ . بینش تاریخی قرآن . یعقوب جعفری . دفتر نشر و فرهنگ اسلامی . چاپ
دوم . ۱۳۶۸ . ص ۱۹ .

۲ . برای اطلاعات بیش تر در زمینه تاریخ بنگرید به :

الف) پیام قرآن . آیت الله مکارم شیرازی . انتشارات نسل جوان قم . چاپ اول .
۱۳۷۲ . ج ۸ . ص ۱۹۸ .

ب) بینش تاریخی قرآن . ص ۱۱ .

ج) قصه در قرآن . رساله فوق لیسانس ناصر شمس . استاد راهنما محمد باقر
بهبودی . دانشگاه تربیت مدرس . ۷۲ . ص ۳۱ .

۳ . نهج البلاغه . خطبه ۲۳۴ .

۴ . مفردات . ص ۳۲۰ .

۵ . تاریخ الوب . دکتر فیلیپ حتی . ج ۱ . ص ۱۷۲ . به نقل از : روح الدین

